

Recenzje

Anna Brzezińska: „Społeczna psychologia rozwoju”

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2000, ss. 296

W ramach nowej serii Wykładów z Psychologii w tomie 3 czytelnik ma możliwość zapoznać się oryginalnym ujęciem człowieka w rozwoju. Pojawiając się jednocześnie z innymi podręcznikami traktującymi o rozwoju, praca ta znacząco się jednak od nich różni. Autorka odpowiada na podstawowe pytania o zmiany rozwojowe człowieka, ich przebieg, czynniki i procesy pobudzające. W jaki sposób badacz może realizować zadanie opracowania modelu badawczego wiedząc, że poza aktualnie działającymi czynnikami warunkującymi zjawiska osoba badana dysponuje swoimi doświadczeniami, wizjami przyszłości? W odpowiedzi czytelnik znajduje przystępny wykład, jak praktycznie badać rozwój z uwzględnieniem konsekwencji wybranego podejścia teoretycznego, planowania i stosowania strategii prowadzenia badań.

Wprowadzając pojęcie kontekstu rozwoju jako rezultatu interakcji wpływów środowiska zewnętrznego i wewnętrznego, autorka opisuje człowieka poprzez jego funkcjonowanie w trzech połączonych obszarach (*psyche, soma, polis*). Obrazują one kolejno naciski otoczenia społecznego (*polis*), własnego organizmu (*soma*) i psychiki spostrzegającej, oceniającej, przeżywającej doświadczenia z zewnątrz i organizmu (*psyche*). Dokonując charakterystyki obszarów kontekstu, autorka nie zadowala się jedynie prezentacją ich elementów, ale wskazuje również na wzajemne relacje między fizycznym rozwojem a funkcjonowaniem jako rezultatem interpretacji nacisków kontekstu interpretowanych przez tę osobę. Koncentruje uwagę na społecznym kontekście rozwoju z uwzględnieniem uwarunkowań (poziom społeczny, intencjonalny, grupowy) i wyznaczników rozwoju osoby (interpersonalnych i intrapersonalnych), podaje szczegółowe klasyfikacje, przykłady działań otoczenia społecznego wspierających rozwój i wskazując na ich ciągłą współzależność. Rozdział szósty prezentuje podstawowe założenia o wpływie kontekstu społecznego na rozwój człowieka, odpowiedzialności czynników społeczno-kulturowych i wychowawczych za rozwój i aktywność człowieka.

Autor przedstawia zmiany w ciągu życia według klasyfikacji Debessa, Wygotskiego, Eriksona, Levinsona i drogę życia w relacjach między życiem zawodowym i rodzinnym jako realizację zadań rozwojowych w kolejnych okresach życia (dzieciństwo, dorastanie i dorosłość), wynikających z nacisków biologicznych i społecznych. Doświadczenie tych nacisków odczuwane jest przez człowieka jako źródło negatywnych emocji, zachwiania poczucia kontroli, gorszego korzystania z zasobów otoczenia i skłania do podjęcia aktywności, aby zmienić aktualny stan. Nowy etap rozwoju jest rezultatem pojawienia się nowego zadania i nowego kontekstu życia. Aktywność osoby i wcześniejsze sposoby rozwiązania zadań będą decydowały o gotowości do podejmowania następnych zadań. Konstrukttywne realizacje poprzez opanowywanie nowych kompetencji pozwalają na zaspokajanie swoich potrzeb w sposób zadowolający. Brak aktywności w rezultacie nie daje pełnego zaspokajania potrzeb, wyzwała formy zastępcze aktywności, przerywanie odpowiedzialności, unikanie podejmowania decyzji, wycofywanie z trudnych sytuacji (s. 130).

Podstawowym problemem pracy jest prezentacja formowania tożsamości człowieka w ciągu życia. Gdy współcześnie toczą się dyskusje dotyczące tożsamości (w różnych obszarach – od społecznego poprzez polityczny i filozoficzny), warto bliżej przyjrzeć się ujęciu Brzezińskiej. Formowanie się tożsamości człowieka zamyka się w trzech etapach (1) wchodzenie w rolę, (2) pełna adaptacja, (3) twórcze przekraczanie roli. Trzeci etap zakłada, że człowiek, realizując zadania wynikające z przyjętej roli, czyni to refleksyjnie, korzystając z wcześniejszych doświadczeń, aktywnie realizując ją w sposób spójny z wizją rozwoju osobistego; czyli w kształtowaniu tożsamości konieczna jest osobista refleksja nad rolą (a wcześniej wytworzona osobista wizja). Brak własnej wizji rozwoju osobistego uniemożliwia człowiekowi pełną adaptację w roli – w fazie innowacji, a także wejście w trzeci etap twórczego przekraczania roli. Korzystając z ujęcia Brzezińskiej, można przypuszczać, że np. tzw. kryzys wieku średniego jest wskaźnikiem niezakończzonego procesu formowania tożsamości w roli (rodzinnej czy też zawodowej). Są prace wskazujące, że ten kryzys skłania człowieka do modyfikacji tożsamości dotychczasowej lub jej ponownego formowania. Czytelnik zapoznaje się również z podstawowymi poglądami mówiącymi o poczuciu tożsamości: Marcii, Eriksona, Logana, Franz i White.

Status tożsamości jest rezultatem podjętej świadomie eksploracji i decyzji o zobowiązaniu. Najwyższy potencjał rozwojowy daje tożsamość osiągnięta; pozwała ona na samodzielne podejmowanie decyzji życiowych zawodowych, wyposaża w odporność, w trudnościach pozwala traktować je jako wyzwania. Warunkiem jej formowania jest myślenie refleksyjne, wiedza o alternatywach, poczucie bezpieczeństwa i niezależności.

Według Eriksona, tożsamość (wyróżnia on jakości integracji *ego*: całościowe, totalna, rozproszona) jest rezultatem rozwiązania kryzysu w piątym stadium (dorastania). Na sposób rozwiązania kryzysu w tym stadium wpływają rozwiązania wcześniejszych kryzysów. W życiu dorosłym zmieniające się warunki skłaniają człowieka do ciągłej modyfikacji tożsamości osiągniętej w piątym stadium. Logan traktuje stadium osiągania tożsamości jako poziom integracji *ego* w trzech wątkach: osiowym, egzystencjalnym i instrumentalnym. Ścieżki indywidualacji i przywiązania w rozwoju *ego* opisują Franz i White. W ciągu życia na każdym etapie od nowa zadanie rozwojowe (naciski *polis* i *somy*) wyzwala kryzys, którego rezultatem jest nabywanie nowych kompetencji. Erikson wyróżnia typy integracji tożsamości: całościowa, totalna, rozproszona, pomieszana, jej statusy oraz tożsamość w rolach.

Co dalej się dzieje np. z człowiekiem o statusie tożsamości rozproszonej? Jakie warunki, jaki impuls może spowodować jej przekształcanie, integrację? Poza ogólnym stwierdzeniem, że dla osób, które pozytywnie rozwiązały kryzys, doświadczenia wynikające z pełnienia ról społecznych, przyjmowanie odpowiedzialności są tworzywem do modyfikacji tożsamości, nie wiemy, co się dzieje z osobami, które kryzysu nie rozwiązały. Wiemy, że źle rozwiązany kryzys zmniejsza szansę rozwiązania kryzysu w następnym etapie rozwoju. Zastanawiać może wariant korekcyjny. Jakie są zagrożenia nierozwiązania kryzysu, np. czy

RECENZJE

status rozproszenia jest warunkiem sprzyjającym przyjęciu tożsamości nadanej (np. w sekcje, źródło fanatyzmu)? Odpowiedź możemy znaleźć na stronach charakteryzujących rozwój jako proces cykliczno-fazowy, w którym następuje transformacja doświadczeń w cyklu rozwoju. Wyczerpujące omówienie kolejnych faz w cyklu rozwoju i ich sekwencji wraz z procesami je charakteryzującymi wskazuje na kryteria odróżniające zmiany rozwojowe od patologicznych. Skuteczna interwencja zewnętrzna w postaci wyzwania, wsparcia i optymalnej stymulacji w kolejnych fazach cyklu rozwojowego jest uwarunkowana jakością relacji między wspomagającym a wspomaganym (np. dorosłym a dzieckiem). Kryteria oceny tej relacji są zawarte w opracowanej przez autorkę, szczegółowej tabeli opisującej zachowanie mediatora efektywnego i nieefektywnego między dzieckiem a z otoczeniem fizycznym i społecznym. Takie ujęcie procesu wspomagania rozwoju może opisywać relację nie tylko między dzieckiem a dorosłym, ale – jak zauważa autorka – „mniej dorosłego” wobec „bardziej dorosłego”. Dotyczy to – jak widać – relacji, w której ważny jest nie tyle wiek, ile różnica w kompetencjach przydatnych w aktualnym zmaganiu z zadaniem (małżonków, rówieśników, dorosłego i dziecka itd.). Ponieważ mówiąc o rozwoju Brzezińska nie ogranicza się do jakiegoś określonego etapu życia, można przypuszczać, że to efektywni mediatorzy są osobami wspierającymi w rozwiązywaniu kryzysu związanego z formowaniem tożsamości, który traktowany jest przez autorkę jako jeden z centralnych problemów rozwoju człowieka.

Dbłość autorki o odbiorcę przejawia się w formie porządkowania materiału o charakterze przeglądowym (w załącznikach) teorii opisujących rozwój człowieka, koncepcji biegu życia. Atrakcyjność podnoszą wyróżnione w tekście „bloki rozszerzające”, będące egzemplifikacją omawianych zagadnień. Są one wskazówką dla poszukującego szczegółowych informacji. Dobór przykładów uwzględnia potencjalne zainteresowania czytelnika, może mieć walor dydaktyczny, a także terapeutyczny. Poglądowość omawianej pracy podnoszą (w większości opracowane przez autorkę, niekiedy z podaniem źródła pomysłu lub współpracujących studentów) tabele i rysunki unaoczniające scharakteryzowane w tekście zjawiska i procesy, relacje między pojęciami. Pozwalają na szybkie porównanie opisu stadiów rozwoju w omawianych koncepcjach.

Własne poglądy na temat rozwoju w kontekście społecznym Brzezińska prezentuje na tle innych teorii rozwoju psychicznego. Dokonuje wyczerpującego uzasadnienia swojego stanowiska teoretycznego. Na przykładzie problemów z formowaniem poczucia tożsamości można wskazać, jak teoria rozwoju cykliczno-fazowego okazuje się pomocna w wyjaśnianiu możliwych uwarunkowań (udział mediatora wspierającego rozwój) dla pozytywnego rozwiązania kryzysu.

Czytelnik preferujący studiowanie od ogółu do szczegółu znajdzie w omawianej publikacji wskazówki, które pozwolą mu na zgłębienie szczegółowych problemów rozwoju, co należy uznać za jeszcze jeden atut pracy.

Sylvia Seul

Katedra Psychologii, Uniwersytet Szczeciński